

ПРИПРЕМЕ ЗА ПРОБОЈ СРЕМСКОГ ФРОНТА

На иравцу главноГ удара

Штаб бригаде примио је наређење Штаба дивизије 21. марта, да се Четврта српска. са положаја на левој обали Дунава у Бачкој. из Бача и Новот Бачког Села. врати преко Бачке Паланке у Срем. Бригада је без успутних задржавања стигла у питома фрушкогорско село Сот, кратко време ту биваковала. изводећи војну и политичку обуку бораца и старешина и продужила у Беркасово североисточно од Шида. У исто време Штаб Прве армије наредио је Штабу дивизије да бригаде под његовом командом замене јединице Једанаесте крајишке дивизије у рововима пред Товарником и Ловасом. Дивизијском борбеном заповешћу. 22. марта. Тридесет првој ударној бригади је наређено да преузме и поседне положаје од коте 114 преко коте 98 и средокраће друма од Шида према Товарнику до Корова. а Петој српској да залегне у ровове и земунице од коте 114 до Калиле. Четврта српска бригада је задржана у дивизијској резерви у Беркасову и да изводи вежбе „батаљон у наступању“ и гађање бојевом муницијом. Примопредаја положаја изведена је увече. непримећено од непријатеља. успостављена веза са деснокрилним суседом. јединицама Прве пролетерске дивизије. а на лево.м крилу са јединицама Шесте личке пролетерске дивизије. Дивизијска Артиљеријска бригада разместила је оруђа у рејону Беркасова и повремено тукла предњу линију непријатељске одбране источно од Товарника. Немачки артиљерци су узвратили са 12 граната и промашили циљеве. У јединицама Четврте српске настављена је интензивна војна и политичка обука да се надокнади време изгубљено на положајима у Бачкој. У Дивизијском операцијском дневнику о томе је записано: . . . пре подне: ратна служба. обезбеђење батаљона у наступном маршу. рад ирихватнице. предњег одељења. патрола претходница при наиласку на јачег непријатеља: по подне: припреме за извршење

школског и бојног гађања."¹⁸⁷ Сутрадан, 24. марта, јединице Бригаде извршиле су гађање из пушака и аутоматског оружја и постигле добре резултате. Гађање је извођено и наредног дана, све до краја месеца. Поред гађања бојевом муницијом, јединице Четврте српске бригаде истовремено су увежбавале „... напад четама појединачно на утврђену линију непријатељског положаја, заузеће линије, гоњење непријатеља и предаја рапорта по свршетку борбе".¹⁸⁸ Из овако интензивне обуке борцима и старешинама није било тешко наслутити да их очекују сурови обрачуни са непријатељем на делу Нибелуншке линије његове одбране. На часовима политичке наставе комесари и делегати водова саопштили су борцима да је НОВ Југославије преименована у Југословенску армију, да је формиран њен Генералштаб, образложивши да је то учињено, поред осталог, зато што је она израсла у четврту по величини и борбеној моћи војну силу у Европи.

Почетком априла бригаде Двадесет прве српске дивизије ужурбано су се припремале за сламање немачке одбране на Сремском фронту. Добро увежбана Четврта српска заменила је Пету српску бригаду на ватреној линији од коте 141 до коте 140, наставши се у првој линији ровова између Треће крајишке пролетерске на десном и Тридесет прве српске бригаде на левом крилу. Јединице Бригаде су наставиле да појачавају тек поседнуте положаје, да осматрају непријатеља, копају приближнице и крче пролазе кроз минска поља до прве линије немачке одбране.¹⁸⁹ У тим активностима било је мањих окршаја и незнатних жртава. Минери су открили минско поље испред борбеног распореда Трећег батаљона и ноћу га разминирали. Учестала су и насилна извиђања, а снајперисти су свакодневно били активни.

Партијске и скојевске организације припремале су борце и старешине Четврте српске бригаде да се несебично боре у предстојећим ударима. Пропагандни одсек бригаде је обезбедио штампарски и остали материјал за редовно издавање бригадног листа „Јединство“, батаљонских и четних новина. Дописници су посебно припремљени, као и фото-репортери, да наступају у борбеном поретку јединица, опишу шта се све догађало и то доставе редакцијама. Чланови Пропагандног

¹⁸⁷ 36. НОР, ТОМ I. КЊ. 18. ДОК. 116.
ИСТО.

¹⁸⁹ 36. НОР, ТОМ XI. КЊ. 1. ДОК. 57.

одсека добили су задатак да у ослобођеним селима и градовима организују писање парола, приредбе и весеља за народ и војску.

У планирању пробоја Нибелуншке линије немачке одбране и њене дубине у Срему. Генералштаб Југословенске армије и Штаб Прве армије су планирали да се непријатељ уништи крилним обухватима и ударом у чело. Стога су јединице Прве армије сврстане у две оперативне групе. Прва је била Северна, у чијем су саставу биле Прва пролетерска, Двадесет прва српска, Двадесет друга српска, Четрдесет друга и Четрдесет осма македонска дивизија, главнина Друге тенковске и Инжињеријска бригада. Северна група дивизија имала је задатак да сломи чело непријатељске одбране на Сремском фронту. Групом су командовали начелник штаба Грве армије Милутин Морача и политички комесар армије Мијалко Тодоровић. Другу, Јужну оперативну групу чиниле су Босанска група, Друга пролетерска, Пета крајишка ударна, Седамнаеста источnobосанска дивизија и батаљон тенкова и Босутска група, састава Шеста личка пролетерска, Једанаеста крајишка ударна дивизија и Прва коњичка бригада. Босанска група дивизија имала је задатак да напредује кроз североисточну Босну, узводно Савом, да освоји Брчко, форсира реку и успостави садејство са Босутском групом дивизија да заједно угрозе десни бок и позадину немачке одбране на Сремском фронту, да се западно од Винковаца, у рејону Микановаца, сретну са јединицама Треће југословенске армије и немачким јединицама спрече повлачење из Срема. Ова замисао остваривана је нешто спорије, услед снажног непријатељског отпора и рушења моста преко Саве у Брчком, чиме је знатно успорен прелазак Босанске групе дивизија у Срем и Славонију.

У сасређивању на правац главног удара, Четврта српска бригада препустила је дотадашње положаје, ноћу 9. и 10. априла, од коте 141 до коте 100, јединицама Четрдесет друге македонске дивизије и преузела положаје Тринаесте пролетерске бригаде. На тај начин Четврта српска бригада се нашла у рововима, саобраћајницама и земуницама северно од Трунићевог саташа до Безименог салаша, северозападно од коте 141, заправо до левог крила борбеног распореда Треће крајишке пролетерске бригаде. Овим померањем Четврта српска и Трећа крајишка пролетерска бригада су се нашле на правцу главног удара на двоструку линију Нибелуншке одбране непријатеља. Преузимање и поседање нових положаја извршено је скоро неприметно, према наређењу и упутству Штаба бригаде штабовима батаљона. Сада је ширина фронта бригаде.

која је бројала око 2.000 бораца и старешина, износила само километар и по. Први батаљон се налазио на десном. Други у центру и Трећи на левом крилу бригадног борбеног распореда, у рововима у цик-цак линији. Два противтенковска топа придодата су Трећем, а четири Другом батаљону. Њима су придодата и по два противавионска митраљеза. Штаб бригаде налазио се у близини, у шуми поред коте 141 и одржавао сталну везу са штабовима батаљона. Поред њега се налазила Чета аутоматичара. Чета извиђача, Инжињеријска чета, Бригадно прихватилиште за рањенике и Чета противтенковских пушака. У очекивању наређења за пробој и освајање утврђене зоне непријатељске одбране на њиховом правцу, батаљони су копали приближнице до непријатељских ровова и бункера, откривали изворе снажније ватре и главне отпорне тачке. Ноћу су инжињерци и минери залазили у непријатељска минска поља, демонтирали мине и обележавали пролазе до непријатељских ровова и заклона. Извиђачи и обавештајци су прикупљали податке о бројном стању, распореду и наоружању немачких јединица. Поуздано се дознало, када је ухваћен непријатељски „живи језик“, да се испред Четврте српске бригаде налазе делови 963. немачке тврђавске бригаде „Клоц“ и 1232. пука 41. немачке пешадијске дивизије. Њихови ровови били су изграђени у цик-цак линијама и заштићени прикривеним бетонским бункерима. У заклонима у шуми Церје била је њихова моторизована артиљерија. Штаб 41. немачке дивизије, његови заштитни делови и батерија топова били су у рејону салаша Сенца.

У другом ешелону, иза борбеног распореда Четврте српске бригаде, налазио се батаљон тенкова Друге тенковске бригаде, за подршку у пробоју, а 500 м даље оруђа Артиљеријске бригаде Двадесет прве српске ударне дивизије. Тридесет прва српска бригада налазила се у дивизијској резерви у рејону Телека и коте 200. Пета српска ударна бригада превезла се скелом, ноћу 7. априла, преко Дунава, продужила у Бачко Ново Село и Букин и започела припреме за десант у позадину левог крила немачке одбране у Срему код Опатовца да привуче знатније снаге противника и олакша пробој на правцу главног удара.

Почетак краја Сремског фронта

Уочи пробоја фронта. Северна оперативна група дивизија и мала је следећи борбени поредак: на десном крилу Прва пролетерска, од десне

обале Дунава. источно од Мохова. до Безименог салаша. Од ње је део фронта држала Четврта српска бригада Двадесет прве српске Дивизије до Трунићевог салаша. У источном рејону Товарника и јужније до Илинаца и Мале Вашице биле су распоређене јединице Четрдесет друге и Четрдесет осме македонске дивизије. На простору Батроваца. Липовца и Апшеваца на Босуту налазила се Двадесет друга српска ударна дивизија.

Према изјави касније заробљеног генерал-мајора Хаузера. команданта 41. немачке дивизије. Борбена група „Бренер“ држала је положаје десном обалом Дунава од Сотина до Опатовца и штитила леви бок Нибелуншке линије одбране од евентуалног десанта у њену позадину. Гврђавска 903. бригада „Клоц“ бранила је део фронта од Теларовићевог салаша до северног дела Товарника. Она је тактички била подређена Штабу 41. немачке дивизије и остваривала садејство са њеним пуковима. распоређеним од Товарника преко Илинаца до окуке Босута у рејону Батроваца и Липовца. На том одсеку фронта. на левој обали Спачве до њеног ушћа у Босут. били су Немачко-арапски и Севернокавказски батаљон. У заповести Северне оперативне групе дивизија за пробој Сремског фронта. за разлику од изјаве немачког генерал-мајора Хаузера. нешто друкчије ирнказан је распоред немачких снага: да 41. немачка дивизија брани Нибелуншку линију фронта од Мохова на Дунаву до Илинаца јужно од Товарника. да се на томе сектору налазе делови 12. и 13. усташко-домобранске дивизије. јачине око 8 батаљона и батаљон белогардејаца. У дубини одбране налазио се 440. и 523. пук и делови 11. немачке дивизије. На основу ових података командант. генерал-мајор Милутин Морача и политички комесар. пуковник Мијалко Тодоровић. издали су заповест Северној оперативној групи дивизија, 11. априла 1945. да сутрадан изврше напад на целој ширини фронта. да освоје Нибелуншку линију и напредују у дубину немачког борбеног распореда. Па основу тога Штаб Двадесет прве српске ударне дивизије издао је заповест потчињеним јединицама да се припреме и правремено крену у тешки бој на правцу главног удара. У извештају Штаба Четврте српске бригаде о томе је записано: „Једанаестог априла 1945. године. у 16 часова. примљена је заповест од Штаба дивизије Он. строго поверљиво. број 43. за почетак напада и офанзиву. У 16 часова одржан је састанак Штаба бригаде ради проучавања заповести. У 17 часова одржан је састанак Штаба бригаде са штабовима батаљона. командама стрељачких чета и командама самосталних чета. на коме је детаљно проучен план и дато наређење у погледу силине налета. ју-

риша. искоришћавања ватре и скока у јуришу...'¹⁹⁰ Ворци и старешине нестрпљиво су ишчекивали да што пре сване. и да крену у напад.

Напад је најпре почео на крилима борбеног распореда Северне оперативне групе дивизија. На измаку 11. априла, ојачана Осма српска ударна бригада започела је форсирање Босута у рејону Батроваца и ширење на левој обали реке. дочекана убитачном ватром и противнападима непријатеља. Пета српска ударна бригада. уз подршку монитора Дунавске ратне флотиле Црвене армије, извршила је десант у рејону Опатовца, успоставила и ширила мостобран, одбијајући противнападе Немаца и усташа.

Ујутру, 12. априла, у 4 сата и 45 минута, на правцу главног удара отпочела је артиљеријска канонада 120 артиљеријских оруђа на непријатељске ровове и бункере. Многе гранате су експлодирале на правцима одабраним за јурише и наступање Првог батаљона на десном, Другог у средини и Трећег на левом крилу стрељачког строја Четврте српске бригаде. За десетак минута артиљеријског бомбардовања тек озеленеле површине су поцрнеле. стубови дима и прашине дизали су се у висину. а левкасти кратери зјапили у начетим рововима и земунцима. Погођено је и неколико бетонских бункера. Завршетак силовите артиљеријске и минобацачке паљбе пропратили су налети ескадрила авиона. који су изручили товари бомби дуж непријатељске линије одбране. у њеној дубини, митраљирајући непријатељску артиљерију. После петнаестоминутне канонаде, на знак да јуришају, борци и старешине Четврте српске стушили су се на непријатеља. У његове ровове и бункере убациване су ручне бомбе, сручивани смртоносни рафали аутомата и пушкомитраљеза. Понегде је долазило до борбе прса у ирса и обрачуна бајонетима. На правцу јуриша бораца Првог и Другог батаљона побијено је и заробљено више од батаљон Немаца. У сламању њиховог отпора истицали су се Трифун Буха. Милан Пупић, Божидар Николић. Петар Вуканић, Душан Крајиновић, Пантелија Бошковић, Стојан Митровић. Миливоје Величковић. Ристо Рацо, Добривоје Марковић. Коста Крстић. Радослав Стаменковић. Мате Стојановић, Стојан Ђорђевић и остали. Неки од њих нису прошли без рањавања. Силина ватреног удара бораца и старешина Првог и Другог батаљона, на челу са командантима и политичким комесарима Гојком Ињцем. Светозаром Тинкићем, Мирком Шипком и Славком Марта-

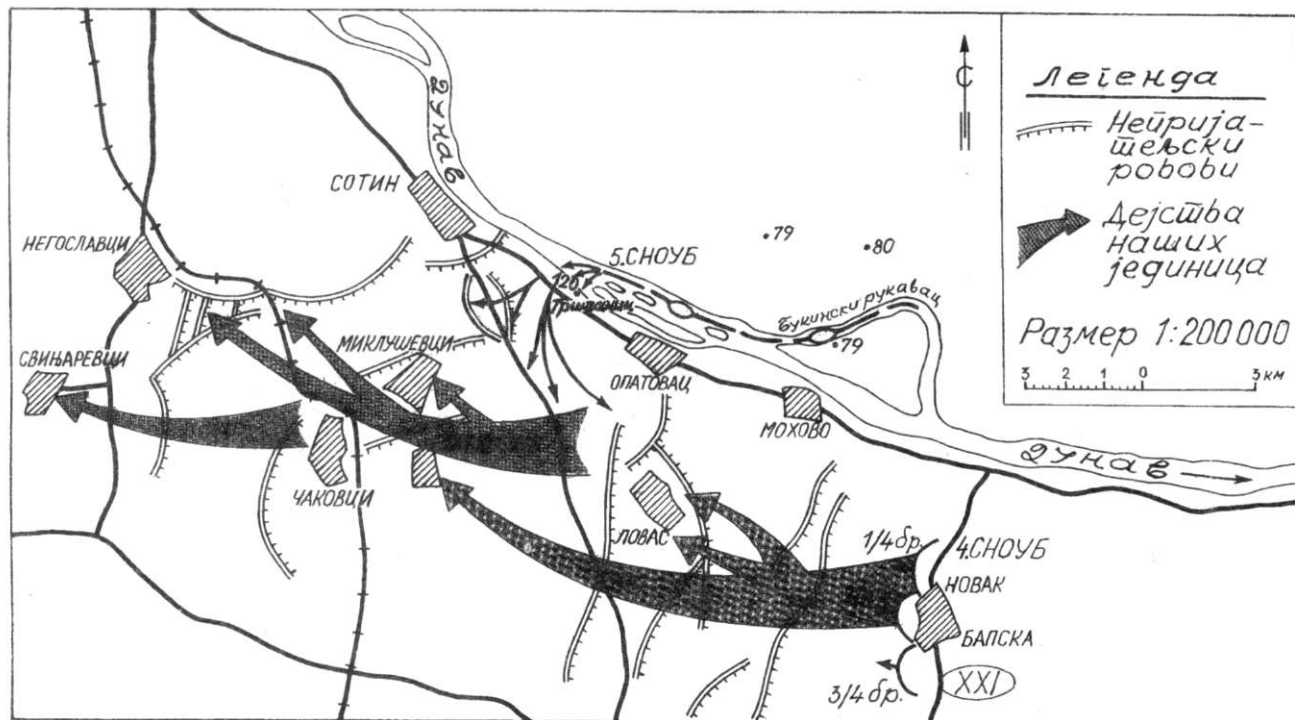
¹⁹⁰ Архив ВИИ. кут. 1045, рег. бр. 3-1/7.

ном. није сплашњавала ни пред наредном линијом непријатељске одбране. Кроз створену брешу загрмели су тенкови Трећег тенковског батаљона. сејали панику и смрт међу немачким гренадирима који су избезумљени бежали према упоришту Ловасу. Створену брешу користиле су јединице Тридесет прве српске бригаде да се увде у борбу и појачавају нападе. Немци су били изузетно упорни у одбрани на правцу напада Трећег батаљона Четврте српске бригаде, задржавајући његов јуриш запречном митраљеском ватром из ровова и бункера и добро маскираним нагазним минама. Неколико бораца је рањено и погинуло. а остали су легли на земљу и нишанили у пушкарнице непријатељских бункера и ровова. Командир чете Душан Караџић није се мирио са неподвижним застојем борбе. Позвао је заменика командира Чедомира Дубака. заменика политичког комесара Милорада Јововића и командире водова Хранислава Божовића. Николу Вешковића и Добривоја Митровића Гарета да на команду да се јуриша први крену. Командант батаљона Радивоје Симић Рака и политички комесар Драгомир Лазић Ђурица су захтевали да истовремено јуришају и две преостале чете. са командирима и политичким комесарима Светомиром Славковићем. Стојаном Петровићем. Спасојем Стојановићем и Ђуром Врбавцем. Видећи застој целог Трећег батаљона док су се Први и Други дубоко уклинили у двоструку Нибелуншку линију немачке одбране. командант бригаде Стево Адамовић. заменик команданта Милан Чубрило Ћић. политички комесар Неђо Богићевић и заменик политичког комесара Милан Даљевић. одмах су одучили да се Трећи батаљон појача Четом аутоматичара и тако сломи последња непријатељска препрека. Чета аутоматичара за тили час је дотрчала командном месту Штаба бригаде. спремна да продужи на ватрену линију. Командант бригаде призвао је командира Чете аутоматичара Милана Костића Ацу. политичког комесара Милета Арсића, командире водова Сретена Јаковљевића. Љубишу Голубовића и Лесковчанина, чије име није запамћено, показао им стрељачки строј Трећег батаљона, борце у лежећем ставу пред непријатељским ватреним осиањацима и наредио да им се помогне. Командир чете Костић одмах је командовао да Други вод крене за њим. Нрви на десном и Трећи на левом крилу стрељачког поретка. Чим су приметили да аутоматичари наступају преко равног земљишта. Немци су осули ураганску ватру да их одбију. Командир чете и командири водова су понављали да се претрчавањем и пузећи избегавају смртоносни хици. У наступању је било осетних губитака.

Погинули су командир Првог и Трећег вода и 15 аутоматичара. Рањени су командир чете, заменик командира и 50 бораца. Преостали аутоматичари, на челу са политичким комесаром чете Милетом Арсићем, командиром вода Љубишом Голубовићем који је преузео дужност командира чете и делегатима водова Јовом Микшом и Драгом Врбавцем, остварили су садејство са левокрилном четом Трећег батаљона, са командиром Спасојем Стојановићем Брком да, без обзира на губитке, јуришају да освете пале и рањене другове. На ватрену линију, истрчавши из рова бригадне осматрачнице, дотрчао је заменик команданта бригаде Милан Чубрило Ћић, ватром из аутомата косио непријатељске војнике док није смртно рањен у главу. Борци Трећег батаљона понављали су јурише на тешко освојиве препреке и најзад упали у непријатељске ровове, саобраћајнице и бункере. Командир чете Душан Карацић у трену је ускочио у непријатељски ров, ухватио се у коштац са разјареним и снажним немачким подофициром и савладао га. За командиром је стигла цела чета бораца. Немце хватали за гуше, убијали бајонетима, кундацима и експлозијама ручних бомби. У крвавом обрачунању животе су изгубили Чедомир Дубак и Хранислав Божовић. У главу је рањен командир Карацић, али је наставио да командује проређеном четом. И левокрилна чета у батаљонском борбеном поретку изгубила је командира Спасоја Стојановића Брку. Његову дужност преузео је Драгутин Милијић и јуриш је настављен. У истом стрељачком строју погинуо је заменик политичког комесара батаљона Владимир Каран и његову дужност преузео је нешто касније Драган Голубовић. У окршају, савлађивању и заробљавању немачких војника, истакли су се борци Прве чете, са неустрашивим командиром Стојаном Петровићем, првоборцем из слободарског пусторечког села Вујанова, који је смртно погођен предводећи групу пушкомитраљезаца и бомбаша. Дужност командира чете одмах је поверена Цветку Јаковљевићу и без застоја се напредовало. За непун сат борбе пробијен је непријатељски предњи крај одбране на целој ширини испред стрељачког строја јединица Четврте српске бригаде и претежно друга линија на којој је пружан слабији отпор. Немци и усташе бежали су у добро утврђено упориште Ловас и даље у дубину своје одбране. Уследило је гоњење да би им се нанели што жешћи удари.

Други батаљон, у центру борбеног распореда бригаде, сатирао је непријатеља, заузевши добро брањени салаш А. Сенца, југоисточно од Ловаса, овладао делом друма према Товарнику и продужио у рејон ко-

12. АПРИЛ - Продој Сремској фронти. Први дан офанзиве

М. Дунич

те 125. Први батаљон је усмерен да освоји добро утврђено и ојачано одбеглим немачким војницима, са дела освојене Нибелуншке линије. упориште Ловас. Већ у 7 сати и 30 минута претходнице батаљона су стигле на источни и југоисточни руб села и сукобиле се са надмоћнијим непријатељем. Пристигла је главнина батаљона, која се упустила у тешке јурише, упала у непријатељске ровове и заузела трећину Ловаса. У нападу се истакла Трећа чета, са тек постављеним командиром Златомиром Дамјановићем и политичким комесаром Вељком Михаиловићем, уместо Милисаву Лукића и Момчила Ђуровића, који су страдали два сата раније предводећи борце у јуришу на предње линије непријатељске одбране. Сукоб са Немцима био је жесток. Трећи батаљон, после неочекиваног задржавања испред прве линије Нибелуншке немачке одбране и њеног освајања, ужурбано је напредовао да надокнади изгубљено време. Прешао је простор звани Рана Јабука, растерао непријатељске војнике на делу друма између Сотина и Товарника и скоро стигао у раван са Другим батаљоном, на десном крилу, који је постигао успехе. Оба батаљона су заобишли Ловас са јужне стране тежећи да што пре угрозе непријатеља у Томпојевцима и Миклушевцима. С њима су били командант и политички комесар бригаде. Првом батаљону је препуштено да упориште Ловас држи у блокади и да га постепено осваја. На левом крилу Четврте у борбу је уведена Тридесет прва српска бригада, ојачана са неколико тенкова, да савлада непријатеља северно од друма Шид - Винковци, избије у Бокшић и на железничку пругу између Шидских Бановаца и Чаковаца. На десном крилу Четврте српске бригаде, северно од Ловаса, незауоставиво су напредовале бригаде Прве пролетерске дивизије: Трећа крајишка пролетерска, Тринаеста пролетерска и Прва пролетерска да избију у рејон Пустаре Грабово и Сотина. Њиховом успеху у борби против немачке Борбене групе „Бренер“ знатно је допринела Пета српска ударна бригада форсирањем Дунава, уз подршку Дунавске речне ратне флотиле Црвене армије, стварањем ширег мостобрана, привлачењем знатних непријатељских снага на себе, чиме је знатно ослабљена њихова прва одбрамбена линија и сломљена у првом налету јединица Прве пролетерске дивизије. На правцу главног удара јединица Прве пролетерске и Двадесет прве српске ударне дивизије напредовале су и постизале више него што се очекивало. Једино је упориште Ловас држано у ватреном окружењу и Немци и усташе нису пристајали да положи оружје. Застој је донекле настао на правцу помоћног удара Прве армије, код Батроваца, Липовца и Апшеваца.

због силовитих артиљеријских удара на јединице Двадесет друге дивизије, противнапада и непоустљивости Немаца и њихових помагача. У преподневним сатима. 12. априла. задржано је наступање Четрдесет друге и Четрдесет осме македонске ударне дивизије да не освоје Товарник. Илинце. Илачу, и продуже комуникацијом за Шидске Бановце и Винковце. У поподневним сатима наступиће преокрет и јединице 41. немачке дивизије напустиће Нибелуншку линију одбране и гоњене ужурбаном се повлачити.

Босанска група дивизија. уз велике напоре и оскудна пловна средства. форсирала је Саву у рејону Брчког и сусрела се. 11. априла. са Босутском групом дивизија, чиме је обједињена Јужна оперативна група дивизија, под непосредном командом генерал-лајтнанта Пека Дапчевића. за заједнички наступ према Жупањи. Славонији. Старим Микановцима и југозападно од Винковаца да би угрозили дубљу позадину Сремског фронта.

Борба за Ловас

Сунце се ближило зениту обасјавајући упориште Ловас које је било делимично у диму и пламену. Немци су одбијали да се предају спречавајући продоре чета Првог батаљона у дубину села. Бранили су се свим расположивим средствима. из тешко уочљивих заклона и црепова издигнутих на крововима кућа. Из једне куће у центру. поред раскрснице. повремено се оглашавало немачко артиљеријско оруђе према зградама иза којих су залегли борци Прве чете. На позив командира прпстигао је вод противтенковских пушака да неутралише убитачно оруђе. Нишанције противтенковки Јовановић и Радовић. скривени у одводном уличном каналчићу ућуткали су топ смештен на кућним вратима. Немачки артиљерци су замахали белом крпом у знак предаје. Значајна отпорна тачка тако је елиминисана и Чета је могла педесетак метара напред, до следеће ватрене препреке.

На црквеном торњу Немци су савили митраљеска гнезда. угрозивши скоро целу Прву чету. а највише десетину коју је предводио Добривоје Крстић. Командант батаљона је наредио да се противтенковски топ довуче ближе стрељачком строју. После другог пуцња црквени торањ и митраљеска гнезда су се звонећи суновратили у напрсле зидије. Отпор Немаца и усташа је савладан и у црквеној порти и околним зградама.

У стрељачком строју у Ловасу нашао се и бригадни фоторепортер Драгић Радивојевић који се прикључио Првом батаљону. После пробо-

ја Нибелуншке линије снимио је непријатеља у бекству. Смртно је рањен док је фотоапарат приносио оку да фотографише напад групе бораца преко брисаног простора. Иза њега су остале стотине драгоцених историјских снимака борбених дејстава и разних активности бораца и старешина Четврте српске и осталих бригада Двдесет прве српске ударне дивизије.

На раскрсници недалеко од цркве пламте оружја из усташког бетонског бункера. Ране задобија командир чете Андрија Милошевић и команду над четом преузима Алекса Продановић. Штаб батаљона препоручује командама чета да се заузима кућа по кућа. Командант батаљона предлаже командирима да је најсигурније кроз зидове кућа. Командир Друге чете Драго Хацић примећује да борцима није једноставно да напредују кроз зграде без прозора на зиду супротно од улаза. Командант батаљона узме пијук наслоњен уз зид без прозора снажно замахну и неколико цигала изби напоље. Кроз отворе борци су изненађивали и тукли непријатељске војнике.

У 11 сати у југозападни део упоришта дотуњала су 4 тенка да подрже Први батаљон у тешком напредовању. Са тенковских купола загрмели су топови и заштектали митраљези. Немци су их дочекали ватром из противтенковских топова и „панцерфауста“. Један тенк је оштећен и посада једва извукла живе главе. Преостали тенкови су устукнули у заклоне и нису престајали да туку да би прокрчили пролаз дубље у упориште. На вод бораца Треће чете налетела су три камиона. вукући топове, у жељи да измакну из упоришта и покушају побећи. Ошинути су густом пушкомитраљеском ватром и заустављени, а артиљерци су се предали. Један се одмах понудио да цев брзометног оруђа окрене у најжешће брањене ватрене тачке, што је одобрио командант батаљона. Остала оруђа постала су плен бораца чете, а њихова посада одведена у сабиралиште за ратне заробљенике. У поподневним часовима долази до извесног прегруписавања јединица Првог батаљона да би се тешка борба докрајчила. У бригадном извештају о томе пише: „У 15 часова једна чета нашег батаљона напада непријатеља у Ловасу са североисточне стране. Непријатељ се повлачи према шуми Пањику. У 16 часова Први батаљон потпуно ликвидира Ловас и креће за бригадом...“¹⁹¹

¹⁹¹ Архив ВИИ. кут. 1045. рег. бр. 3-2/7.

Уморним и гладним борцима Штаб батаљона је омогућио да се одморе и нахране. Потом је уследио покрет да се сустигну Други и Трећи батаљон који су освојили упоришта Чаковце, железничку станицу Грабово и увече стигли у Негославце у којима је Бригада заноћила са придодатим дивизијским Инжињеријским батаљоном и Трећим дивизионом Артиљеријске бригаде. Мештани Негославаца одушевљено су дочекали ослободиоце, спремивши им богату вечеру и удобно преноћиште. Штаб бригаде био је задовољан резултатима 12-часовне борбе. Батаљони су готово без предаху савладали око 30 километара дубинске одбране непријатеља, убили око 100 и заробили 350 непријатељских војника. Заплењено је 100 пушака, 10 пушкомитраљеца, 4 минобацача, 4 топа, 30 моторних и 30 запрежних возила, 1 телефонска централа, 3 радио-станице, 30 минобацачких граната, знатне количине пушчане муниције и разне ратне опреме. Бригада је имала осетне губитке: погинуло је, 12. априла 1945, 51 и рањено 309 бораца и старешина. Утрошено је 50.000 пушчаних и митраљеских, 15.000 метака за аутоматске и 2.000 метака за противтенковске пушке, 2.000 метака за противавионске митраљеце, 1.318 минобацачких и топовских граната.¹⁹²

Северна оперативна група дивизија, под командом Милутина Мораче и Мијалка Тодоровића, постигла је изузетне борбене резултате, посебно њено десно крило и центар у пробоју Нибелуншке линије немачке одбране и гоњењу непријатеља, у чему су предњачиле јединице Четврте српске ударне, Тридесет прве српске ударне, Прве пролетерске, Треће крајишке пролетерске и Пете српске ударне бригаде. Увече, 12. априла, јединице Прве пролетерске дивизије ослободиле су Вуковар, а две бригаде Двадесет прве српске ударне дивизије приближиле су се североисточној страни Винковаца и јаким немачким и усташким упориштима на тој страни. Четрдесет осма македонска дивизија, изузев Четрнаесте македонске бригаде, заноћила је источно од Винковаца, а Двадесет друга српска дивизија је стигла у рејон Доњег Новог Села, Комлетинаца и Отока. Четрдесет друга македонска дивизија тренутно се налазила у армијској резерви.

¹⁹² Исто.

Јединице Четврте српске бригаде кратко су се одмориле у Негославцима. Штаб дивизије наредио је Штабу бригаде да се, у свануће. 13. априла, батаљони припреме за покрет, успостави садејство са Тридесет првом српском бригадом, ради заједничког дејства на немачка и усташка упоришта у близини Винковаца и продуже у град на Босуту. Обе бригаде су освануле у рејону Петроваца и нису наишле на отпор непријатеља. Мештани су дочекали ослободиоце музиком, цвећем и богатим доручком. Борци су се послужили и без застоја продужили према означеним циљевима. Други батаљон Четврте српске бригаде је замакао у шуму Дубраву, а Трећи је наступао поред мочваре за Маринце. За њим се кретао Први батаљон и заједно су савладали мањи отпор непријатеља у селу. Потом су две чете Трећег батаљона издвојене у десну бригадну побочницу према железничкој прузи између Бршадина и Нуштра. Јединице Тридесет прве српске бригаде, уз подршку тенкова и артиљерије, у краткој и жестокој борби потукле су непријатеља у Церићу, продужиле на добро утврђени Нуштар, оствариле садејство са јединицама Четврте српске бригаде и заједно га напале. Упориште Нуштар је неутралисано у подне. Батаљони Четврте српске добили су двочасовни предах да се снабдеју муницијом и упознају са планом упада у Винковце.

Други батаљон је наступао с обе стране насипа железничке пруге од Нуштра према граду. На његовом десном крилу наступао је Трећи батаљон, а бок му је штитио Први батаљон нападајући непријатеља у источном делу Острова. Напад на Винковце са северне, североисточне и источне стране почео је око 13 часова. Поред јединица Четврте српске бригаде које су наступале са севера, јединице Тридесет прве српске бригаде угрожавале су североисточну, а делови Четрнаесте македонске део источне периферије града. Прва и Друга македонска ударна бригада нападале су у захвату друма од Мирковаца. Напад су подржавали Први и Трећи тенковски батаљон Друге тенковске бригаде и Артиљеријска бригада Двадесет прве српске дивизије. Дејства артиљеријских и минобацачких оруђа Четврте српске бригаде обједињавао је начелник одсека бригадне артиљерије Ђорђе Вукадиновић, настојећи да противтенковски топови и минобацачи разоре најтврђе ватрене препреке непријатеља: бетонске бункере и зграде преудешене у тврђаве за дужу одбрану. Оруђа велике разорне моћи догурана су у стрељачки строј да непосредно уништавају најотпорнија ватрена гне-

зда Немаца и усташа. Не осврћући се на убитачну ватру непријатеља. Вукадиновић се нашао на ватреној линији, поред оруђа која су успешно дејствовала не скривајући задовољство због утирања пролаза за предстојећи јуриш јединица Другог батаљона. Кад је уследио знак да се јуришом продире у град, он је потрчао са осталима. али је тешко рањен у груди убрзо клонуо. Из борбеног строја однет је у бригадно превижалиште, а потом у болницу у којој је касније издахнуо. У незадрживом јуришу бораца Другог батаљона било је осетних жртава. Рањен је командир Прве чете Петар Вуканић кога је заменио Златомир Дамјановић. Ране је задобио заменик политичког комесара чете Пантелија Бошковић и његова дужност је поверена Илији Аранђеловићу. Командир Друге чете Миливоје Величковић, који је дан раније распоређен на ту дужност. уместо погинулог Стојана Митровића. теже је рањен и командовање четом преузео је Божидар Мартиновић. Без рана није прошао ни командир Треће чете Коста Крстић. на дужности само један дан. уместо Станислава Младеновића. палог у пробоју Сремског фронта. За командира чете одређен је Стојадин Мосић и без застоја се напредовало. Старешине водова. чета и батаљона. без обзира на упозорења. стално су били у јуришним и стрељачким стројевима показујући изузетну храброст. Стога их је априла и маја 1945. године заиста много рањено и погинуло.

Упоредо са јединицама Четврте српске, непријатеља у Винковцима успешно су тукле јединице Тридесет прве српске и македонских бригада. Град је ослобођен у 20 сати. Јединице Четврте српске законачиле су у неколико зграда на периферији. Штаб бригаде је повољно оценио залагање јединица у минулој борби и Штабу дивизија. поред осталог. написао: „У целој овој борби цела бригада је показала ударност и издржљивост, као и дисциплину. Све команде чета и штабови батаљона снажљивост и борбеност...”¹⁹³

У борби за Винковце погинуло је 10 и рањен 51 борац и старешина Бригаде. У извештају нема података о непријатељским губицима у животној сили, оружју и ратном материјалу. У дивизијском извештају. у који су свакако урачунати и подаци добијени од Четврте српске бригаде. наводи се да је непријатељ имао следеће губитке: око 500 мртвих и 460 заробљених војника и официра. Заплењено је 20 моторних возила и

¹⁵¹ Архив ВИИ. кут. 1045. рег. бр. 3-2/7.

знатне количине осталог ратног плена. Јединице Дивизије имале су укупно 26 мртвих и 116 рањених бораца и старешина.¹⁹⁴

Ослобођењем Винковаца завршене су жестоке борбе за утврђену сремску зону немачке одбране, у чему је Четврта српска ударна бригада, наступајући на правцу главног удара, поднела изузетан терет. За два дана борбених дејстава постигла је оно што је планирано за три, потврдивши да њени борци и старешине имају високе борбене и моралне квалитете за ратовање. Они су то испољавали скоро пола године ратујући у сремској равници, у почетку необучени за рововску војну, неопремљени за зимске услове, претежно наоружани трофејним оружјем и оружјем раније добијеним од савезника Енглеза за које често нису имали довољно муниције. На положајима између Лаћарка и Мартинаца, почетком новембра 1944, борци су приручним алатом почели да копају ровове, траншеје и земунице. Ровове и заклоне често су плавиле подземне воде и мало су вределе простирке од сламе и кукурузовине да се избегну прехладе, промрзLINE и разне болештине. У то време, у неповољним условима, јединице Четврте српске и осталих бригада Двдесет прве српске дивизије, скоро свакодневно су нападале непријатеља који се налазио у добро утврђеним фортификацијским одбрамбеним објектима, заштићенима чак и минским пољима и жичаним препрекама, повезаним саобраћајницама и ојачаним рововима за стојећи став. Напади су извођени без неопходне артиљеријске подршке и бомбашко-митраљеске групе сналажљивошћу и срчанашћу су настојале да разбију непријатељске бункере и нису пролазиле без осетних жртава. Догађало се и то да су поједини штабови, чак и виши, услед непознавања и потцењивања јачине непријатеља, доносили погрешне одлуке за нападе и офанзивна дејства по сваку цену и јединице излагали осетнијим губицима. Обавештајна служба, почевши од Генералштаба, Штаба Прве армије, преко штабова дивизија и бригада, није увек постизала очекиване резултате у прикупљању значајних података о непријатељу. Она је имала низ препрека да нађе сараднике у непријатељским редовима и да их максимално искористи. Понегде се, ипак, успевало и јединице су свестраније припремане и увођене у борбу. У таквим приликама непријатељ је изненађиван и постизани су бољи борбени резултати. Обавештајни официр Четврте српске бригаде смело је понекад залазио у дубљу позадину непријатеља и правовре-

¹⁹⁴ 36. НОР, том XI, књ. 1, док. 89.

мено извештавао шта је открио. Невоља је била и у томе што су обавештајни иодаци, услед честих покрета и промене положаја непријатељских јединица, брзо застаревали. Од почетка борби у Срему, 21. октобра 1944. стално је инсистирано да јединице Првог пролетерског. Дванаестог ударног корпуса и касније Прве југословенске армије, офанзивно дејствују, да за кратко време, за неколико дана, избију у рејон Винковаца, Вуковара, Жупање и продуже у Славонију, без обзира што је непријатељ имао 7 припремљених линија одбране и бранио их до последњег даха. Четврта српска бригада је крварила највише на Црвеној код Мартинаца и Зеленој код Отока и Комлетинаца. На крају је била присиљена, са осталим бригадама Двадесет прве српске дивизије, 3. јануара 1945. да се повуче, попуни новомобилисаним борцима и упути на сектор фронта код Новак Бапске, Ловаса и Шаренграда. Недовољна војностручна обученост мобилисаних умањивала је ударну моћ Бригаде и значила више губитака у живој сили. Зато се у предасима између две борбе и смене на положајима прибегавало војној обуци. Организована једномесечна обука у јединицама Четврте српске бригаде трајала је, са десетодневним прекидом док се Бригада налазила на положају у Бачкој, око четрнаест дана. Борци су извели гађање бојевом муницијом, увежбавали извођење напада, одбране, израду земуница, саобраћајница, минирање, разминир/ње, маскирање и остало.¹⁹⁵

Без обзира на бројне тешкоће и непогодности за ратовање у равници, без тенковске подршке до пробоја Сремског фронта и недовољне артиљеријске припреме, борци и старешине Четврте српске бригаде нису поклекли пред далеко надмоћнијим и боље наоружаним непријатељем. Њихов борбени морал био је стално на завидној висини. Борбе Бригаде на Сремском фронту представљају, поред мањих неуспеха, блиставе странице историје њеног борбеног пута.